

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΟΓΔΟΥΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1950

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ,"

38 - ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΑ - 38

ΑΘΗΝΑΙ

ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ ΜΑΣ

Στά τρία κορίτσια μου
Στην ΑΝΘΟΥΛΑ, την ΚΑΛΗ και την ΦΡΟΣΟΥΛΑ

Κλείνει ο μισός αιώνας κι' αρχίζει ο άλλος μισός.

Μακρυνά, πίσω αφήνομε μιάν δλόκληρη εποχή. Την αρχή της, 50 χρόνια πριν, την βλέπομε μέσα στην δμίχλη πού αφήνει να φαίνωνται μόνον τὰ κύρια χαρακτηριστικά της. "Όσο μᾶς πλησιάζει φωτίζεται και πιό πολύ, και κοντά μας θαμπώνει ἀπὸ τὸ φῶς και φαίνεται ἀνάγλυφη.

Μακρυνά, πίσω, βλέπομε μιὰ γενηὰ να κινεῖται πρὸς τὰ ἔμπρὸς, να μεγαλώνει, να ξεχύνεται δρμητικά. Τὸ ἀνθρώπινο ποτάμι τρέχει ἀνάμεσα σὲ κάμπους και βουνά. "Άλλοτε τραβάει μπροστά, ἄλλοτε σταματάει σ' ἔμπόδια και φουσκώνει ἢ ξεχύνεται στὰ πλάγια, κι' ἄλλοτε ἀπότομα, παρασύρει τὰ ἔμπόδια και ξεχύνεται δρμητικώτερο και πάλι μπροστά.

Πρόσωπα στίς ἀρχές νεανικά ἀγωνιοῦν μέσα στὸ κατρακύλισμα τοῦ ἀνθρώπινου ποταμοῦ και κοπιάζουν και μοχθοῦν και ρυτιδώνονται. Πότε γελᾶν και πότε κλαῖν. "Άλλα κυτιάζουν μπροστά και ἄλλα πίσω. Μὰ τὸ ποτάμι ξεχύνεται πάντα μπροστά. Πρόσωπα γνωστά και πρόσωπα ἄγνωστα, πρόσωπα ἀγαπημένα και πρόσωπα ἀδιάφορα, ἔρχονται και φεύγουν. Μιὰ δλόκληρη γενηὰ ξεχύνεται μέσα στὸ ποτάμι τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὰ 1900 ὡς σήμερα. Εἶναι ἡ γενηὰ τῶν πατέρων μας, ἡ γενηὰ πού σφραγίσε τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ αἵωνα.

Μακρυνά, μπροστά μας, βλέπομε μιὰ ἄλλη εποχή, διάφανη στὴν ἀρχή της, χαμένη μέσα στὴν δμίχλη και στὰ σύννεφα πρὸς τὸ τέλος της.

Ἐκεῖ μπροστά μας θὰ ξεχυθῆ μιὰ και-

νούρια γενηὰ. Μὲ τὰ μάτια τῆς φαντασίας μας βλέπομε τὸ ποτάμι να φουσκώνει και δρμητικὸ να κατρακυλάει στὸ ἄγνωστο.

Πρόσωπα παιδικὰ κατρακυλοῦν μέσα στὸ μεγάλο ποτάμι. Πρόσωπα γελαστὰ φεύγουν ἀπὸ κοντά μας, μὰ γρήγορα ἀρχίζουν κι' αὐτὰ ν' ἀγωνιοῦν και να ρυτιδώνονται. Και τὸ ποτάμι προχωρεῖ, φουσκώνει και ξεχύνεται, παρασύροντας μακρυνά μας πρόσωπα ἀγαπημένα. Μιὰ δλόκληρη γενηὰ πλημμυρίζει τὰ ἐπόμενα 50 χρόνια και χάνεται στὰ σκοτεινὰ βάρη τοῦ αἵωνα μας. Εἶναι ἡ γενηὰ τῶν παιδιῶν μας, ἡ γενηὰ πού θὰ σφραγίσει τὸν ἄλλο μισὸν αἵωνα.

Κι' ἀνάμεσα στίς δυὸ αὐτὲς ἐποχές, ἀνάμεσα στίς δυὸ γενηές κατρακυλάει ἡ γενηὰ μας, ἡ γενηὰ πού δὲν ἔζησε τίς ἀρχές τοῦ αἵωνα και πού δὲν θὰ ζήσει τὸ τέλος του, γενηὰ γεμάτη θύμησες ἀπὸ τὰ περασμένα, γεμάτη ἀνησυχίες γιὰ τὰ μελλοντικά.

Εἶναι ἡ δική μας γενηὰ, πού ζῆ γιατί ἀγωνίσθηκαν οἱ πατέρες μας, εἶναι ἡ δική μας ἡ γενηὰ πού σφραγίζει τὰ μισὰ τοῦ αἵωνα, πού θὰ κατευθύνει τὸ ποτάμι στὰ ἐπόμενα χρόνια, γιὰ να κυλήσῃ ἔπειτα σὲ καλύτερη γῆ.

Εἶναι ἡ στιγμὴ — τώρα δὲν ἀνοίγουν οἱ οὐρανοί; — να γυρίσωμε τὸ κεφάλι πρὸς τὰ πίσω και ἀναπολῶντας τὰ περασμένα να φωτισθοῦμε γιὰ τὰ μελλούμενα και δρόμους καινούριους ν' ἀνοίξωμε.

Δεμένος γιὰ μέρες, στὸ κρεββάτι, ἀπὸ ἀρρώστια πού μ' ἔβγαλε γιὰ λίγο ἀπὸ τὴν πρώτη γραμμὴ τῆς μάχης πού δίνεται γιὰ τὸν τόπο μας, ἀναπολῶ τὰ παλιὰ και τα-

ξειδεύω στα μελλούμενα. Κι' έχω τριγύρω μου πρόσωπα γνωστά και άγνωστα, αγαπημένα και έχθρικά, πεθαμένα και ζωντανά, άλλα φωτισμένα κι' άλλα θαμπά. Κοντά είναι οι γενηές που πάλεψαν, που προσφύγησαν, που θυσιάστηκαν για να φθάσωμε ως εδώ. Κοντά οι μεγάλοι του γένους που μᾶς άνοιξαν τούς δρόμους τῆς ζωῆς και τῆς

σκέψης. Πολιτικοί και διανοούμενοι, χῆστες και δάσκαλοι. Κοντά κι' ὁ Ποιητής «του καιροῦ του και του γένους του».

Και γύρω ὅσοι ἐργάζονται σήμερα κι' ὅσοι πασχίζουν για τὸ αὔριο, «για πάλεμα, για μάτωμα, για τὴν καινούρια γέννα, π' ὄλο τὴν περιμένομε, κι' ὄλο κινάει για ν᾿ ᾶρθῆ».

Ἄθῆνα, Δεκέμβρης τοῦ 1950

Α'. Ο ΚΟΣΜΟΣ ΠΟΥ ΠΕΡΑΣΕ 1900-1950

ΤΟ ΞΕΚΙΝΗΜΑ : Η ΠΡΩΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ

Με τὸ τέλειωμα τοῦ 19ου αἰώνα και στις ἀρχές τοῦ 20οῦ κλείνει μιὰ μεγάλη ἐποχὴ τῆς ἀνθρωπότητας κι' ἀρχίζει μιὰ ἄλλη. Κλείνει ἡ ἐποχὴ τῆς ἐπέκτασης τῶν λαῶν που κράτησε σχεδὸν πέντε αἰῶνες, κι' ἀρχίζει ἡ ἐποχὴ τῆς ὁργάνωσής τους μέσα στους χώρους που κατέχουν. Τὰ ἀποικιακά ἐδάφη ἔχουν καταληφθῆ. Δὲν ὑπάρχουν πιά ἐλεύθερες περιοχές πάνω στὴ γῆ για κατάκτηση.

Δυὸ μεγάλες Αὐτοκρατορίες, ἡ ἀγγλικὴ και ἡ γαλλικὴ, που ὡς τότε διεκδικούσαν νέες ἐπεκτάσεις, βλέπουν πὼς πρέπει ν' ἀρκεσθῶν σὲ ὅ,τι ἔχουν και νὰ συνεργασθῶν σὲ μιὰ ἐγκάρδια συνεννόηση. Οἱ Ἑνωμένες Πολιτείες τῆς Ἀμερικῆς αἰσθάνονται πὼς ἔχουν πολλὰ νὰ κάνουν στὴν Ἑπείρο τους και δὲν ἐνδιαφέρονται για πάρα ἔξω. Ἡ Ρωσσία, δὲν μπορεῖ οὔτε αὐτὰ που ἔχει καλὰ-καλὰ νὰ τὰ κρατήσῃ. Ἡ Γερμανία και ἡ Ἰαπωνία, ἂν και ὄνειρεύονται πολλά, δὲν ἔχουν τὸ τεχνικοδυναμικὸ νὰ τὰ ἀποκτήσουν.

Οἱ μεγάλες δυνάμεις, πλούσιες ἀπ' ὅσα ἀπέκτησαν, προσπαθοῦν νὰ παγιώσουν τὴν ὑφιστάμενη κατάσταση (ὁ πόλεμος τῶν Μπόερς) στὴν Νότια Ἀφρική και ὁ Ρωσσοϊαπωνικὸς πόλεμος δὲν ἀποτελοῦν παρὰ μικρὰ ἐντοπισμένα ἐπεισόδια που ἐπιβεβαιώνουν ἀκριβὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς: ὄχι ἀλλαγές.

Τὸ μόνο που φαίνεται πὼς λείπει εἶναι ἓνα διεθνὲς Δικαστήριό κι' ἔτσι ἀκριβῶς στις ἀρχές τοῦ αἰώνα γίνεται ἡ συνδιάσκεψη και ἰδρύεται τὸ Διεθνὲς Δικαστήριό τῆς Χάγης.

Ὅλοι προσπαθοῦν ν' ἀποφύγουν τὴν ἀντιμετώπιση τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς

ἐποχῆς, τῶν προβλημάτων που δημιουργοῦν οἱ δύο νέοι μεγάλοι παράγοντες: ἡ μεγάλη αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς και ἡ μηχανή.

Ὁ κόσμος που πέρασε ἀρχίζει τὸν αἰῶνα του με ἓνα αἰσθημα εὐδαιμονίας—εἶναι ἡ ἐποχὴ που στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη ἔλεγαν πὼς ἔδεναν τὰ σκυλιὰ με τὰ λουκάνικα—ὁργανώνοντας ἐκθέσεις και πανηγύρια.

Σ' αὐτὸ βοηθοῦν οἱ νέες τάξεις που δημιουργοῦνται σιγὰ-σιγὰ κι' ἐπικρατοῦν στις μεγάλες χώρες ἀπόλυτα: οἱ βιομήχανοι, οἱ μεγαλέμποροι, οἱ τεχνικοί. Οἱ τάξεις αὐτὲς παραμερίζουν εἰρηνικὰ τὶς τάξεις που ἐπικρατοῦσαν ὡς τότε: τούς παληοὺς ἀριστοκράτες και τούς στρατιωτικούς, κι' ἔτσι δὲν ζητοῦν βίαιες ἀλλαγές. Τὶς ἀλλαγές, ὅσες τούς χρειάζονται, τὶς ἐπιτυγχάνουν μόνοι τους.

Οἱ τάξεις αὐτὲς, περήφανες για τὶς κατακτήσεις τους, γεμάτες αὐτοπεποίθηση ἀπὸ τὶς ἐπιτυχίες τους, ἀπορροφοῦν τὰ δυναμικὰ στοιχεῖα τοῦ τόπου τους, κυριαρχοῦν στους λαοὺς τους και τούς δίνουν τὰ συνθήματα τῆς ἐποχῆς: φιλελευθερισμὸς μέσα σὲ κάθε χώρα (που ἀφήνει στὰ ἄτομα ὄλους τούς δρόμους ἀνοιχτούς), ἐθνικισμὸς ὅμως στὴν χάραξη και διατήρηση τῶν συνόρων (που ἐξασφαλίζει στους κατέχοντας τὰ κατεχόμενα).

Ἡ μηχανὴ δὲν δημιουργεῖ ὅμως μόνον τὸν βιομήχανο μὰ και τὸν ἐργάτη. Ἡ συσσώρευση τοῦ πλούτου στὴν κορυφὴ τῆς πυραμίδας δημιουργεῖ τὸ προλεταριάτο στὴ βάση τῆς. Μεγάλες κοινωνικὲς τάξεις μετέχουν στὴν ἀλλαγὴ τῆς οικονομικῆς ζωῆς χωρὶς τὸ δίκαιο μερίδιο ἀπὸ τὰ μεγάλα κέρδη.

Πίσω από τον βιομήχανο και τον μεγαλοαστό με την καδένα δημιουργείται ο τραγικός προλετάριος των μεγαλουπόλεων. Ο κορεσμός της υπαίθρου στις παληές χώρες στέλνει πολύ γρήγορα ό,τι περισσεύει πληθυσμιακά σ' αυτήν μέσα στις μητροπόλεις. Τα μεγάλα κοινωνικά προβλήματα της εποχής γεννήθηκαν, και νέα ρεύματα, ανθρώπων και ιδεών αρχίζουν να σχηματίζονται.

Οι λαοί εκμεταλλεύονται τις νέες τους τεχνικές κατακτήσεις και τις απολαμβάνουν. Αλλά δεν τις κατάλαβαν. Δεν έχουν καταλάβει ακόμη την επανάσταση που φέρνουν μαζί τους, επανάσταση κοινωνική, επανάσταση στα πράγματα και στις ιδέες.

Την εξέλιξη της τεχνικής και την δημιουργία νέων τάξεων δεν μπορεί να την ακολουθήσει με τόσο γρήγορο ρυθμό η εξέλιξη των ιδεών και του πνεύματος. Ο νεόπλουτος της εποχής δεν μπορεί να εμπνεύσει τον ποιητή ούτε μπορεί να περιμένει την ομαλή ανάπτυξη της τέχνης για να χτίσει το μέγαρό του και να το διακοσμήσει. Κι' έτσι δημιουργούνται τα απαισιώτερα κτίρια που δημιουργεί ο άνθρωπος και γεμίζουν πληθωρικά με κακότεχνα αντίγραφα τέχνης και μιμήσεων περασμένων πολιτισμών.

Η επιστήμη και η τεχνική προχωρούν με κολοσιαία πηδήματα, μα οι καλές τέχνες και ο πνευματικός κόσμος, ασυγκίνητοι απ' τις καινούριες τάξεις, που επικράτησαν, μὴν βλέποντας ακόμα τὸ περιεχόμενο του νέου πολιτισμοῦ, ζουν με τὰ παλιά. Οι μεγάλοι που ζουν στην εποχή αυτή, ανήκουν πραγματικά στον περασμένο αιώνα.

*
* *

Στην Ελλάδα, τὸ ξεκίνημα του αιώνα μας είναι διαφορετικό. Κανένας δεν καταλαβαίνει τὸ τέλος μιᾶς εποχῆς: τῆς εποχῆς των κατακτήσεων, γιατί ἡ Ελλάδα ἔχει ἀκόμη τὸ μεγαλύτερο μέρος και τοῦ δικοῦ της πληθυσμοῦ, ἀλύτρωτο. Κανένας δὲν βλέπει τὴν ἀρχὴ τῆς εποχῆς τῆς μηχανῆς.

Ο λαός μας δὲν μπορεί βέβαια νὰ συγκινηθῆ ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ κράτη και τὴν παγίωση τῆς τάξης που ὑπάρχει, γιατί αὐτὸ εἶναι τόσο ἀντίθετο με τὸ δικό του αἴτημα γι' ἀπελευθέρωση των ἀδελφῶν του. Μὰ

οὔτε τὸν ἀγῶνα αὐτὸν τολμάει νὰ σκεφθῆ ἔχοντας πρόσφατη τὴν ἡττα τοῦ 1897 με τὴν γελοία του ἐξόρμηση κατὰ των Τούρκων.

Κανένας δὲν αἰσθάνεται τὴν εὐδαιμονία που ἐπιφανειακὰ αἰσθάνονται οἱ μεγάλοι λαοί, γιατί στὸν τόπο μας δὲν δημιουργεῖται καινούριος πλοῦτος, οὔτε καινούριες τάξεις. Ἐπικρατοῦν ἀκόμη τὰ παλιὰ συστήματα και προσπαθοῦν με κάθε τρόπο νὰ συγκρατηθοῦν στὴν ἐπιφάνεια οἱ ἀπόγονοι των παλιῶν οἰκογενειῶν και οἱ λίγοι μορφωμένοι και ἀξιωματοῦχοι. Τίποτα τὸ καινούριο. Ὅλοι κυττάζουν μὴν χάσουν τὰ παλιά. Μὰ εἶναι κι' αὐτὰ τόσα λίγα! Κι' ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει. Μεγάλες μάζες κατοίκων ἀπὸ τὰ ζωντανώτερα και δυναμικώτερα στελέχη, φεύγουν γιὰ τὴν Ἀμερική και γι' ἄλλες μακρυνές χώρες. Τὴν φυγὴν, τὴν βλέπουν σὰν τὴν μοναδικὴν διέξοδο. Και ἡ φυγὴ αὐτὴ ἀφήνει τὸν ὑπόλοιπο πληθυσμὸν σὲ ἀκόμη χειρότερη κατάσταση. Ἀκόμα πιὸ ἀπογοητευμένο. Μόνον λίγοι ιδεολόγοι βρίσκουν διέξοδο στὸν μακεδονικὸ ἀγῶνα που ἀρχίζει στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ αἰώνα.

Ὁ πολὺς κόσμος δὲν βλέπει μπροστά του κανένα δρόμο ἀνοιχτὸν γιὰ δράση: οὔτε γιὰ πόλεμο, οὔτε γιὰ εἰρήνη. Εἶναι μιὰ χαρακτηριστικὴ ἐποχὴ χωρὶς ιδεώδη. Ὅλοι προσπαθοῦν νὰ ζήσουν ἀπὸ τὰ λίγα που ὑπάρχουν. Οὔτε σχέδια, οὔτε προοπτικές, οὔτε ιδέες.

Στις στιγμὲς τῆς ἀπελπισίας κράζει ὁ Ποιητής:

Στ' ἀκάθαρτα κυλῆστε μας τοῦ βούρκου,
και πιὸ βαθυά. Πατῆστε μας με κάτι
κι' ἀπὸ τὸ πόδι πιὸ σκληρὸ τοῦ Τούρκου.

Διαβασμένοι, ντοτόροι, σπιρουνάτοι,
ρασοφόροι, δασκάλοι, ρουσφετληδες,
οικοπεδοφαγάδες, ἀβοκάτοι,

κομματάρχηδες και κοτζαμπασῆδες,
και τῆς γραμματικῆς οἱ μανταρίνοι
και τῆς πολιτικῆς οἱ φασουλῆδες,

ταρτουφοι, ραμπαγάδες, ταρταρίνοι...
Ρωμέικο, νά! Με γειά σου, με χαρά σου.

Αὐτὴ εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία. Κανένας δὲν περιμένει τίποτα ἀπὸ πουθενά. Οὔτε ἡγέτες, οὔτε ιδέες! Κι' ἔτι ὁ αἰώνας μπαίνει με τὸν Προφητικὸ τοῦ Ποιητῆ:

Ὅσο νὰ σὲ λυπηθῆ
τῆς ἀγάπης ὁ Θεός

καὶ νὰ ξημερώσῃ μιὰν αὐγή,
καὶ νὰ σὲ καλέσῃ ὁ λυτρωμὸς,
ὦ Ψυχὴ παραδεσμένη ἀπὸ τὸ κρῖμα!

κι' ὁ κόσμος, ἀνίκανος νὰ σκεφθῆ καὶ νὰ
πάρῃ τὸν δρόμο του, περιμένει λύπησιν μόνον
ἀπὸ τὸν Θεό. Ἔτσι ἐντελῶς παθητικὰ
θὰ περιμένει τὴν στιγμήν σου:

... μὴν ἔχοντας πιὸ κάτω ἄλλο σκαλί
νὰ κατακυλίσῃς πιὸ βαθυὰ
στοῦ κακοῦ τῆ σκάλα,
γιὰ τ' ἀνέβασμα ξανά πού σὲ καλεῖ
θὰ αἰσθανθῆς νὰ σοῦ φυτρώσουν, ὦ χαρά!
τὰ φτερά.
τὰ φτερά τὰ πρωτινά σου τὰ μεγάλα!

Ὁ αἰώνας ξεκινᾷ με κατακύλισμα
στοῦ κακοῦ τὴν σκάλα καὶ τὴν ἐλπίδα πὼς
μοιραῖα κάποτε θὰ σταματήσῃ αὐτὸ τὸ ξέ-
πεςμα!

Οἱ Πρῶτοι Ἀγῶνες: Ἡ Δεύτερη Δεκαετία

Καμμιά δύναμη δὲν μπορεῖ νὰ κρατήσῃ
τὸ ἀνθρώπινο ποτάμι καὶ νὰ τὸ ἐμποδίσει
νὰ κυλήσῃ πρὸς τὴν ἐξέλιξη. Τίποτα δὲν
μπορεῖ νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἀνάπτυξη τῆς
φυσικῆς δυνάμεως τῶν λαῶν, τοῦ πνεύματος
καὶ τῆς οἰκονομίας. Ἡ ζωὴ δὲν μπορεῖ νὰ
μπεῖ στὸ καλοῦπι τῶν διαβασμένων καὶ τῶν
πολιτικῶν.

Κάτω ἀπὸ τὰ ἥρεμα νερά τοῦ 1900 ρεύ-
ματα μεγάλα ἀναπτύσσονται καὶ σὲ λίγα
χρόνια ἀρχίζουν κι' ἀνεβαίνουν στὴν ἐπι-
φάνεια καὶ ξεσποῦν μέσα στοὺς λαοὺς κι'
ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς τοῦ κόσμου.

Τὰ νοητὰ σύνορα τῶν ἐθνικῶν κρατῶν
δὲν ἀνταποκρίνονται πιά στὸ δυναμικὸ
(πληθυσμιακὸ καὶ οἰκονομικὸ) τῶν λαῶν
τοῦ 1910. Ἡ Γερμανία, πού αἰσθάνεται
πὼς ἔχει τὴν καλλίτερη βιομηχανία στὴν
Ἠπειρωτικὴ Εὐρώπῃ μαζὺ μὲ μιὰ μεγάλη
πληθυσμιακὴ πίεση, ἐτοιμάζεται γιὰ και-
νούριους ἀγῶνες.

Ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος ἀρχίζει
τὸ 1914 καὶ ξαπλώνεται γρήγορα σὲ πολλὰ
μέτωπα. Οἱ λαοὶ βρίσκονται ἀνακατεμένοι
στὴν μεγαλύτερη ἀνθρώπινη σύρραξη πού
ἔγινε ποτὲ ὡς τότε. Μὰ δὲν τὴν καταλα-
βαίνουν. Καὶ στὸ τέλος τοῦ πολέμου δημι-
ουργεῖται μιὰ κατάσταση χειρότερη ἀπὸ
τὴν προπολεμική.

Ὁ πόλεμος ξέσπασε ἀπὸ τὴν προσπάθεια
ὠρισμένων λαῶν νὰ βροῦν ἕναν χῶρο ἀνά-
λογο μὲ τὸ δυναμικὸ τους: Τίποτα δὲν ἔ-

γινε γιὰ νὰ ἐπιλυθῆ τὸ βασικὸ αὐτὸ πλη-
θυσμιακὸ αἴτημα. Ὁ πόλεμος μεταδόθηκε
γιατὶ βρέθηκαν οἱ λαοὶ μοιρασμένοι σὲ
πολλὰ μικρὰ κράτη, ἀνέτοιμοι καὶ ἀνοργά-
νωτοι γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν συγχρο-
νισμένων δυνάμεων τῆς βίας, καὶ στὸ τέλος
τοῦ πολέμου δημιουργήθηκαν περισσότερα
καὶ μικρότερα κράτη, πιὸ εὐκόλο θῆραμα
γιὰ τὸν κάθε ἐπιδρομέα. Ὁ πόλεμος ἔγινε
γιὰ νὰ ἀπελευθερωθοῦν οἱ μειονότητες καὶ
στὸ τέλος τοῦ πολέμου τὸ πρόβλημα τῶν
μειονοτήτων ἔμενε πάντοτε τραγικὸ καὶ
δημιουργοῦσε καινούριες ἀπειλές.

Ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ πολεμικὴ τέχνη προ-
όδευσαν στὴν περίοδο αὐτῆ, ἰδιαίτερα. Νέα
ὄπλα γιὰ ἐπίθεση καὶ νέα ὄπλα γιὰ ἀμυνα
ἐφευρέθηκαν κι' οἱ λαοὶ ρίχθηκαν σὲ μιὰ
καινούρια περίοδο παραγωγῆς.

Οἱ πόλεμοι καὶ οἱ ἀπαιτήσεις τους, ἡ
ἐπιστράτευση καὶ ἡ μεγαλύτερη παραγωγή,
οἱ καταστροφές καὶ ἡ δυστυχία ἀνασάλε-
ψαν τίς κοινωνικὲς τάξεις καὶ δημιούργη-
σαν καινούριες κοινωνικὲς ἐξελίξεις ἡρε-
μες ἢ ἀπότομες, ἐξελικτικὲς ἢ ἐπαναστα-
τικὲς. Ἡ κομμουνιστικὴ ἐπανάσταση στὴ
Ρωσία εἶναι ἡ χαρακτηριστικώτερη.

Οἱ λαοὶ κινήθηκαν καὶ συγκρούσθηκαν
στὴν δεκαετία αὐτῆ μὲ τὸ σύνθημα τῆς
Πατρίδας. Τὸ *allons enfants de la patrie*
εἶναι τὸ ἐμβατήριο τοῦ πολέμου. Στὸ τέ-
λος ὅμως πιά τῆς περιόδου αὐτῆς ἀκού-
γεται καινούριο καὶ ἀντίθετο σάλπισμα:
«Προλετάριοι ὅλου τοῦ κόσμου ἐνωθῆτε».
Τὰ ἐθνικὰ συνθήματα δὲν ἐξυπηρετοῦν
πιά ὅλους τοὺς λαοὺς. Μιὰ νέα κοινωνικὴ
τάξη διευθύνεται ἀπὸ τὴν Ρωσία καὶ προ-
σπαθεῖ νὰ βρῆ τὴν λύση στὸ ταξικὸ τῆς
σύνθημα.

Στὶς συγκρούσεις αὐτὲς χάνουν οἱ λαοὶ
ἕνα μεγάλο καὶ δυναμικὸ ποσοστὸ τοῦ πλη-
θυσμοῦ τους. Κι' ὅταν ἔρχεται ἡ εἰρήνη
δὲν ἔχουν πιά τὴν δύναμη ν' ἀντιμετωπί-
σουν τὸ μέλλον μὲ πνεῦμα δημιουργικόν.
Κουρασμένοι, ἀφήνουν τὸ ρεῦμα νὰ τοὺς
παρασύρει ἐδῶ κι' ἐκεῖ. Τὰ νερά εἶναι θολά.

Μέσα στὶς συγκρούσεις καὶ στ' ἀνακα-
τέματα ἀρχίζουν καὶ δημιουργοῦνται ὄχι
μόνον κοινωνικὰ μὰ καὶ πνευματικὰ ρεύ-
ματα. Καινούριες τάσεις στὴν ἀρχιτεκτο-
νική, στὴ ζωγραφικὴ καὶ τὴν γλυπτικὴ,
νέα ρεύματα στὴ μουσικὴ, ἀναζούρωση

τῆς λογοτεχνίας. Καινούριες τάσεις πού δείχνουν τὴν ἀνάγκη γιὰ ἀλλαγὴ, πού δείχνουν πὼς μέσα στὸ καζάνι τῶν λαῶν κάτι καινούριο βράζει. Μὰ εἶναι ἀκόμα νωρίς, ὅλα εἶναι ἀσυστηματοποίητα, πολλές φορὲς προσωπικὰ καὶ πάντοτε περιορισμένα σὰν ἐκδηλώσεις στοὺς λίγους. Τίποτα ἀκόμη δὲν ἔχει ρίζες καὶ τίποτα δὲν εἶναι καθολικό.

Οἱ πρῶτοι ἀγῶνες τελειώνουν μετὰ ἀπὸ μιὰ ἀναταραχὴ πού δείχνει τὴν σαπίλα τῶν παληῶν καὶ φωτίζει με μερικές ἀναλαμπές καινούριους ὁρίζοντες.

Μὰ δὲν τοὺς βλέπουν οἱ λαοί.

Στὴν Ἑλλάδα, οἱ πρῶτοι ἀγῶνες, ἀρχίζουν λίγο νωρίτερα, τὸ 1909, μετὴν ἐπανάσταση τοῦ Γουδί, πού αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη ἀλλαγῶν, μὰ δὲν ἔχει πρόγραμμα γιὰ τὴν πραγματοποίησή τους. Εἶναι ἀκόμα ἡ ἐποχὴ πού ὁ λαὸς δὲν ἔχει ξεσηκωθῆ μὰ μόνον ὠρισμένοι πού μποροῦν νὰ δοῦν τὸ πρόβλημα. Μὰ δὲν φαίνεται ἀκόμη ἡ λύση του, δὲν ὑπάρχει ἀρχηγός, δὲν ὑπάρχει σύνθημα· δὲν ὑπάρχει ἡ τάξη πού θὰ τὸ πάρει στὰ χέρια τῆς γιὰ σημαία. Δὲν βλέπει ὁ Ποιητὴς ἀκόμα τὴν καινούρια φλόγα.

Σβυσμένες ὅλες οἱ φωτιές οἱ πλάστρες μέσ' [τῆ Χώρα
Στὴν Ἐκκλησιά, στὸν κλίβανο, στὸ σπίτι, στ' ἀργαστήρι,
παντοῦ, στὸ κάστρο, στὴν καρδιά, τ' ἀποκαί-
[δια, οἱ στάχτες,
Πάει κι' ὁ ψωμᾶς, πάει κι' ὁ χαλκιᾶς, πάει [κι' ἡ γυναῖκα, πᾶνε
τὰ παλληκάρια, οἱ λειτουργοί, καὶ τοῦ ρυθ-
[μοῦ οἱ τεχνίτες.

Κι' ἀξαφνα τὸ σύνθημα: ἡ ἀπολύτρωση τῶν ἀδελφιῶν μας, ἡ *Μεγάλη Ἑλλάδα!*
Κι' ἀξαφνα ὁ Κυβερνήτης: ὁ Βενιζέλος.

Ἀρχίζουν οἱ πόλεμοι πού παίρνουν μιὰ μορφή λαϊκῆς σταυροφορίας γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς φυλῆς. 1912, ὁ πρῶτος Βαλκανικός. 1913, ὁ δεύτερος Βαλκανικός. Ξεσηκώνεται τὸ Ἔθνος. Μπροστὰ ὁ νικητῆς ὁ Βασιλεὺς μετὸν στρατό. Πίσω ὁ κυβερνήτης μετὸν Νόμο. Ὅλοι ἐνωμένοι. Καὶ μεγαλοφυοῦν.

Νὰ οἱ δρόμοι ὀλάνοιχοι, στρωτοί, καὶ οἱ [δάφνες καὶ τὰ ζήτα
μπρὸς νὰ περάσῃ ὁ Βασιλεὺς κι' ὁ Κυβερνή-
[τῆς πίσω.

Τὸ Ἔθνος παραληρεῖ ἀπὸ τὴν χαρὰ κι' ἐτοιμάζεται γιὰ καινούριες ἐξορμήσεις.

Τραγοῦδι τῶν ἡρώων, ἔμπρός, τραγοῦδι τῶν [ἡρώων!
Ἐπάνου ἀπὸ τ' ἀπόσταχτα, ἀναψε, ὦ! φλόγα, [λάμψε!

Κι' ἡ φλόγα ἀνάβει. Μαζὺ μετὴν νίκες ἔρχονται καὶ οἱ νικητές, καινούριες τάξεις ἀνθρώπων πού μετὰ πίστη στὸ μέλλον ἀρχίζουν τὴν ἐσωτερικὴ ὀργάνωση τοῦ τόπου καὶ βάζουν τὰ θεμέλια γιὰ τὸ καινούριο Κράτος. Εἶναι οἱ θεμελιωτῆς πού παίρνουν τὸν τόπο στὰ χέρια τους.

Ἡ φλόγα ἀνάβει. Οἱ πνευματικοὶ ἀνθρώποι ξεσηκώνονται. Ἡ δημοτικὴ δίνει τὴν μεγάλη τῆς μάχη καὶ ἐπιβάλλεται. Καινούριο σύνθημα: Τὰ σχολιὰ χτίστε! Οἱ ἐργάτες τοῦ πνεύματος ἀγωνίζονται γιὰ νὰ ἐτοιμάσουν τὴν αὐριανὴ Ἑλλάδα. Εἶναι ἡ πρώτη φορὰ πού ὁ τόπος ἐργάζεται γιὰ τὸ αὐριο.

Στὸ μεταξὺ (1914) ἔχει ἀνάψει ὁ μέγας πόλεμος, ὅλοι βλέπουν πὼς δὲν μπορεῖ ἡ Ἑλλάδα νὰ μείνῃ ἀπ' ἔξω. Κι' ἐτοιμάζονται γιὰ τὴν μεγάλη ἐξόρμηση.

Στ' ἄρματα! Ἐμπρός, ὀλόρθοι, φτερωμένοι! Παρατήστε τὶς δάφνες, τὰ κρεββάτια, πού νὰ σημαδευτοῦνε δὲν πρόφτασαν ἀπ' τὰ κορμιά σας...

Ὁ λαὸς ξεσηκώνεται. Πολλοὶ βλέπουν μακρὰ τὸν τροῦλλο τῆς Ἀγιᾶ-Σοφίας καὶ ὅλοι ἐτοιμάζονται γιὰ τὰ μεγάλα. Κι' ἔρχεται τὸ μεγάλο χτύπημα. Ποιὸν δρόμο θὰ πάρωμε; Οἱ ἡγέτες διχάζονται· μοιράζεται κι' ὁ λαός. Κι' ἔρχεται τὸ κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης! Ὁ τόπος χωρίζεται στὰ δύο. Ἡ Χώρα βγαίνει στὸν πόλεμο καὶ σὲ λίγο βρίσκειτὴ καὶ πάλι ἐνωμένη στὸ ἓνα στρατόπεδο: στὸ στρατόπεδο τῶν νικητῶν. Καὶ συνεχίζει τὸν δρόμο τῆς ἐξόρμησης καὶ τῆς νίκης πού εἶχε σταματήσῃ γιὰ λίγο. Νικηφόρος ὁ στρατός, νικηφόροι οἱ ἡγέτες στὸν πόλεμο καὶ στὴν εἰρήνη.

Μεγάλες εἶναι οἱ κοινωνικὲς ἀλλαγές. Καταργοῦνται τὰ τσιφλίκια καὶ δίνεται ἡ γῆ στὸν Λαό. Προστατεύεται ὁ ἐργάτης. Φτιάχνεται Κράτος! Φτιάχνεται Χώρα ὀλόκληρη. Μετὸν Λαοῦ τὸ δικηο, μετὴν λόγχη στίς μάχες. Μετὸν ἡγέτη τὸ πνεῦμα, στὸ τραπέζι τῆς εἰρήνης!

1912-1919. Μέσα σὲ λίγα χρόνια: Ἡπειρος, Μακεδονία, Κρήτη, Αἰγαιονήσια, Θράκη! Καὶ κοντὰ φαίνεται νὰ εἶναι ἡ

Μικρασία και η Πόλη. 1920! Ο Έλληνικός στρατός κυριαρχεί στην Ίωνία.

Μα ένα μεγάλο κακό έχει γίνει. Το Έθνος θαμπώνεται απ' το μεγάλο φως που το οδηγεί και διχάζεται. Κι' όσο κι' αν γρήγορα ξαναγίνεται ένα το Κράτος, το ράγισμα είναι βαθύ στα σωθικά του. Το ράγισμα δημιουργήθηκε πάνω σ' ένα ζήτημα: στην εξωτερική πολιτική. Μα δίνει μια μοναδική ευκαιρία σ' όσους χτυπήθηκαν από τα προοδευτικά και τα κοινωνικά μέτρα να το εκμεταλλευθούν για να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους.

Αρχίζει η αντίδραση, ανάβει η διχόνοια, αλλάζει πάλι επάνω στον αγώνα η πολιτική, σπάζει το μέτωπο κι' έρχεται η καταστροφή. Νικηφόροι στρατοί μιας δεκαετίας χάνουν τώρα την Ίωνία και μαζί τους ξεχύνονται προς τα παράλια εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες απ' όλην την ενδοχώρα. Σφαγές και φωτιές, καταστροφή και ατίμωση!

Μετά από δέκα χρόνια αγώνων η Ελλάδα βρίσκεται καταστραμμένη. Οι μεγάλοι Λαοί δεν μπόρεσαν να καταλάβουν πως ό,τι αυτοί είχαν πετύχει το πολύ ως τον 19ο αιώνα: την ανεξαρτησία τους, η Ελλάδα έπρεπε να το ολοκληρώσει τώρα, γιατί τώρα είχε έλθει η στιγμή της έθνικης της ανεξαρτησίας. Και οι ηγέτες τους, προτίμησαν ν' ακολουθήσουν τα σχήματα που τους εξασφάλιζαν την ησυχία: "Οχι πολέμους! Κρατηθήτε στα Έθνικά σας σύνορα. Κι' αφήσαν τον έλληνισμό στο τέλος του πολέμου με μεγάλο του μέρος στην Μικρά Ασία και μετά αντέδρασαν στην διατήρησή του στα δικά του τ' εδάφη.

Και η Ελλάδα διώχτηκε από τα φυσικά της σύνορα!

Η ΑΝΑΠΑΥΛΑ: Η ΤΡΙΤΗ ΚΑΙ Η ΤΕΤΑΡΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ

Ολόκληρη αυτή η εποχή δεν είναι παρά η ανάπαυλα ανάμεσα στις δυο περιόδους των αγώνων, μια ανάπαυλα που επέτρεψε στους λαούς να ετοιμάσουν τους καινούριους τους αγώνες για να επιλύσουν τα ζητήματα που αγνόησε η συνθήκη των Βερσαλλιών.

Με το τέλειωμα του πολέμου τραβήχτηκε ο καθένας στην γωνιά του. Σιωπούσαν οι νικημένοι μήν τυχόν κι' ανακατω-

θούν οι νικητές στα δικά τους. Σιωπούσαν κουρασμένοι και οι νικητές, μήν τυχόν και τους ζητηθούν ευθύνες για τον κόσμο που έπρεπε να φτιαχτεί.

Η Γαλλία, νικητής, μα και μεγάλος τραυματίας του πολέμου, είχε να επουλώσει σημαντικές πληγές με πληθυσμό στερημένο από τα πιο δυναμικά του στελέχη. Δεν είχε βέβαια την ανάγκη για επέκταση, μα ούτε και τον δυναμισμό για καλύτερή της οργάνωση. Ούτε η Μητρόπολη, ούτε οι αποικίες εξελίχθηκαν αξιόλογα, γιατί ο πληθυσμός άρκέσθηκε να ζήσει απ' τον πλούτο που είχαν δημιουργήσει οι προηγούμενες γενιές.

Οι Αμερικάνοι απομονώθηκαν και πάλι στην Ήπειρό τους, κι' έχοντας όλον τον δυναμισμό, μα και τον πλούτο που συσώρευσαν, δημιούργησαν μια κολοσσιαία παραγωγική μηχανή κι' ανέπτυξαν την χώρα τους.

Η Ρωσσία, απομονωμένη αναγκαστικά από τον άλλο κόσμο, προσπάθησε ν' αναπτύξει τις ανεκμετάλλευτες πλουτοπαραγωγικές πηγές της και το πέτυχε, θυσιάζοντας και την εξύψωση του βιοτικού επιπέδου που είχε υποσχεθεί στις μεγάλες μάζες, μα και την ζωή ακόμα μεγάλου μέρους του πληθυσμού της. Η δικτατορία του προλεταριάτου, ο άφθονος πληθυσμιακός πλούτος, οι μεγάλοι φυσικοί πόροι και η απομόνωση, της τ' επέτρεψαν.

Η Γερμανία, η Ιταλία και η Ιαπωνία, πιεζόμενες έσωτερικά πληθυσμιακά, αναγκάστηκαν κι' αυτές να δημιουργήσουν καινούργιον πλούτο. Δεν είχαν όμως τις φυσικές πηγές, ούτε τον χώρο της Ρωσσίας, κι' έτσι αναγκάστηκαν να δημιουργήσουν κλειστές οικονομίες, να κλειστούν στα σύνορά τους και ν' αναπτύξουν μιαν αντιοικονομική πολιτική αὐταρκειάς.

Η Μεγάλη Βρετανία έμεινε η μόνη χώρα που κράτησε δυνάμεις για κάποιον έλεγχο πάνω στη γη. Μα ήταν κι' αυτή κουρασμένη. Τα έσωτερικά της προβλήματα ήταν τόσα που πολύ λίγο μπόρεσε να βοηθήσει τους άλλους λαούς για την επίλυση των ζητημάτων τους.

Και οι μικροί λαοί έμειναν μόνοι, άνοργάνωτοι κι' άβοήθητοι. Σιγά-σιγά άρχισε να γίνεται αισθητή η έλλειψη μιας μεγά-

λης δύναμης πού νά βοηθάει και νά επιβάλλεται στους λαούς. Μεγάλοι και μικροί λαοί, για διαφορετικούς ὁ καθένας λόγους, ἀναγκάσθηκαν νά κλείσουν τὰ σύνορα στοῦ διεθνῆς ἐμπόριο και αὐτὸ εἶχε για συνέπεια νά κλεισθοῦν και τῶν ἄλλων Χωρῶν τὰ σύνορα. Σιγά-σιγά κλείνονταν οἱ χῶρες στοῦ καβουῦκι τους. Τὰ ἀγαθὰ μιᾶς φιλελεύθερης οἰκονομίας σταμάτησαν. Και ἤρθε ἡ πτώχεια και ὁ λιμὸς σὲ μερικὲς χῶρες, ἐνῶ σὲ ἄλλες ἔκαιγαν τις σοδειές.

Ἔτσι φθάσαμε στὴ διεθνή οἰκονομική κρίση τοῦ 1931-33 πού εἶναι τὸ χαμηλότερο σημεῖο πού ἔφθασαν οἰκονομικά οἱ λαοί, ἀνάμεσα στους δύο πολέμους.

Και ἔτσι ἐπισημοποιήθηκε για ὅλους πιά τὸ πὼς ἔλειπε ἡ τάξη και ὁ νόμος στις σχέσεις τῶν λαῶν. Οἱ συνέπειες ἦταν φανερὲς και φυσικὲς. Ὅταν ἔγινε αἰσθητὴ ἡ ἀνυπαρξία τοῦ διεθνοῦς Νόμου, τότε ἦταν φυσικὸ νά ἀρχίσουν νά τὸν παραβαίνουν ὅσοι μποροῦσαν.

Ἡ Ἰαπωνία πρώτη κατέλαβε τὴν Μαντζουρία. Καμμιά ἀντίδραση οὐσιαστικά ἀπὸ κανέναν. Ἡ Ἰταλία κατέκτησε τὴν Ἀβησσυνία. Κανέναν δὲν κινήθηκε. Και τότε ἡ Γερμανία ἀρχισε τις βαθμιαῖες κατακτήσεις της και προετοίμασε τὴν μεγάλη της ἐπίθεση. Ἡ Αὐστρία και ἡ Τσεχοσλοβακία θυσιάστηκαν. Οἱ πολιτικοὶ τῆς Εὐρώπης μιλοῦσαν για κατευνασμὸ και συνεννόηση. Σὰν νά μπορεῖς νά κατευνασῆς τὸν νεαρὸ ταῦρο πού ὀρμάει στοῦ λειβάδι του και νά συνεννοηθῆς με τὸν κλέφτη πού ὀργανώνει τὴν διάλυση τοῦ σπιτιοῦ σου.

Κι' ἔτσι ἐτοιμάστηκε ὁ καινούριος πόλεμος.

Ὅ,τι ἔγινε στὴν οἰκονομία και στις σχέσεις τῶν λαῶν, ἔγινε και μέσα στις διαφορὲς χῶρες. Στὴν Ἀμερική, πού ἦταν ἡ πλουσιώτερη και εὐτυχέστερη χώρα, τὰ καινούρια προβλήματα ἔφεραν στὴν ἀρχὴ καινούριους ἀνθρώπους με Νέα Κοινωνικὴ Πολιτικὴ. Στὴν Ἀγγλία, ἀνδρώθηκε τὸ ἐργατικὸ κόμμα. Στὴν Γαλλία δημιουργήθηκε τὸ λαϊκὸ μέτωπο.

Ἐκεῖ πού ἡ πτώχεια ἦταν πὼς ἔντονη, ἐκεῖ πού ἡ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ ἦταν μεγαλύτερη, και πού νεώτεροι λαοὶ ἀρχισαν νά ἀναπτύσσωνται γρήγορα, χωρὶς τὴν ἀναγκαῖα παράδοση και μόρφωση για τὴν

διατήρηση τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν, ἐκεῖ, ἡ λύση ἦταν μία: ἀπολυταρχία και κατάργηση τῶν ἐλευθεριῶν!

Ἡ Ἰταλία πρώτη, ἡ Γερμανία και ἡ Ἰαπωνία ἀργότερα, με διάφορους τρόπους ἡ καθεμιά, δημιούργησαν καθεστῶτα δικτατορικὰ με πρόγραμμα νά ἐπιλύσουν τὸ πρόβλημα τῆς ἀνάπτυξής τους, ἐσωτερικά στὴν ἀρχή, και πρὸς τὰ ἔξω στὴν ἀνάγκη. Βέβαια και στις τρεῖς αὐτὲς χῶρες ἀρχισαν νά καταλαβαίνουν τις νέες ἐπιταγὲς τῆς ἐποχῆς και στις τρεῖς τὰ καθεστῶτα, ἐπιζητῶντας νά ἀναπτύξουν τὴν βιομηχανία, ὀργάνωσαν ἰσχυρὲς κρατικὲς μηχανὲς κι' ἐκδηλώθηκαν με φιλεργατικὰ μέτρα ἐμπνευσμένα ἀπ' τὴν ἀνάγκη τῆς καλύτερης ἀξιοποίησης και ἀπόδοσης τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ.

Τις χῶρες αὐτὲς τις ἀκολούθησαν και ἄλλες μικρότερες, ἄλλες πιεζόμενες ἀπὸ τὴν ἴδια ἀνάγκη, ἄλλες γιατὶ βρέθηκαν οἱ ὑποψήφιοι δικτάτορες και αἰσθάνθηκαν πὼς δὲν θὰ βροῦν ἐμπόδιο ἀπὸ κανέναν, ἀφοῦ ἔπεσαν οἱ διεθνεῖς ἀρχές, ἡ τάξη και ὁ Νόμος.

Μιὰ τέτοια κατάσταση ἦταν φυσικὸ νά ἐπηρεάση και τὴν πνευματικὴ ἐξέλιξη τῶν λαῶν. Τὰ παλιὰ συνθήματα κι' οἱ παλιὲς σχολὲς εἶχαν ξεπέσει ἀπὸ τις ἀρχὲς τοῦ αἵωνα. Οἱ πρῶτες ἐκδηλώσεις τάσεων νέων δὲν μπόρεσαν νά ἀποδώσουν εὐρύτερους καρπούς.

Κάθε χώρα εἶχε και τὸ σύνθημά της. Μὰ και κάθε τάξη τὰ συνθήματά της. Κι' ἀργότερα, σὲ πολλὰ κράτη, τὸ ἴδιο τὸ κράτος ἐπέβαλε δικτατορικὰ τὰ συνθήματά του, φτιαγμένα συχνὰ ἀπὸ ἀνθρώπους ἀμόρφωτους κι' ἀφιλοσόφητους.

Ἔτσι κλείσθηκαν κι' οἱ πνευματικοὶ ἀνθρώποι στοῦ καβουῦκι τους. Τὴν οἰκονομικὴ αὐτάρχεια τὴν διαδέχθηκαν και ἡ πνευματικὴ αὐτάρχεια, τῶν δικτατόρων πρῶτα, τῶν ὀπαδῶν τους ἔπειτα. Και οἱ λίγοι πνευματικοὶ ἀνθρώποι ἀπομονώνονταν σὲ ἀτομικὲς προσπάθειες, ἀδύναμοι νά δώσουν περιεχόμενο και μορφή μέσα στοῦ ἀναρχοῦμένο κόσμο.

Και οἱ λαοὶ ἔσκυβαν τὸ κεφάλι μπροστὰ στοῦ μοιραῖο και στοῦ μεσαιῶνα πού ἔρχονταν! Και μπροστὰ στὴν Μηχανή!

*
**

Ἡ ἀνάπαυλα ἀνάμεσα στις δυὸ περιόδους τῶν ἀγῶνων ἀρχίζει ἀργότερα γιὰ τὴν Ἑλλάδα, τὸ 1922. Κι' ἀρχίζει μὲ πολὺ χειρότερες καὶ τραγικώτερες συνθήκες. Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἀπὸ νικητῆς διαλύεται, καὶ χωρὶς νὰ φταίει αὐτός. Τὰ παλληκάρια αὐτὰ πρόκειται νὰ φτιάξουν ὅμως τὴν Ἑλλάδα. Ἐνάμισυ ἑκατομμύριο Ἕλληνες προσφυγεύουν καὶ σὲ κύματα φθάνουν ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ γιὰ νὰ κατασταλάξουν στοὺς Ἑλληνικοὺς κάμπους καὶ στὶς μεγαλουπόλεις.

Βουβαίνεται ὁ κόσμος ἀπ' τὴν συμφορὰ γιὰ μιὰ στιγμή. Κι' ἀπότομα τὸ αἷμα βράζει: ξεσηκώνεται λαὸς καὶ στρατὸς καὶ παίρνει στὰ χέρια τοῦ τὴν ἀρχὴ γιὰ ν' ἀντιμετωπίσει τὴν κατάσταση.

Τὴν κατάπτωση τοῦ ἠθικοῦ προσπαθεῖ νὰ σταματήσει ὁ Καβάφης γράφοντας, στὰ 1922, τὸ συμβολικὸ του ποίημα γιὰ τοὺς ἀνδρείους ἐκείνους πού δὲν ἔφταιξαν καὶ πού πρέπει νὰ μείνουν παράδειγμα γιὰ τὸ μέλλον.

Ἀνδρεῖοι σεῖς πού πολεμήσατε καὶ πέσατ' εὐ-
[κλεῶς]

τοὺς πανταχοῦ νικήσαντας μὴ φοβηθέντες.

Ἄμωμοι σεῖς, ἂν ἔπταισαν ὁ Δάϊος κι' ὁ
[Κριτόλαος,

Ὅταν θὰ θέλουν οἱ Ἕλληνες νὰ καυχηθοῦν,
«Τέτοιους βγάζει τὸ ἔθνος μας» θὰ λένε
[γιὰ σᾶς.

Ἔτσι θαυμάσιος θὰ ᾿ναι ὁ ἔπαινός σας.

Καινούριος στρατὸς σχηματίζεται στὸν Ἐβρο. Καινούριοι ἄνθρωποι παίρνουν τὴν ἐξουσία στὰ χέρια. Κι' ὅλοι μαζὺ ἀρχίζουν τὸ νέο μεγάλο ἔργο τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, τὴν ἀποκατάσταση τῶν προσφύγων. Οἱ θεμελιωτὲς συνεχίζουν τὴν προσπάθειά τους.

Τὸ ἔργο εἶναι κολοσσιαῖο: σχεδὸν σὲ κάθε τρεῖς παληοὺς κατοίκους τῆς χώρας προστέθηκε ἕνας καινούριος. Πρέπει νὰ στεγασθοῦν. Πρέπει νὰ ντυθοῦν, νὰ φᾶνε, νὰ βροῦν περίθαλψη. Πρέπει νὰ δουλέψουν γιὰ νὰ ζήσουν. Χρειάζονται γαῖες καινούριες γιὰ ν' ἀντικαταστήσουν αὐτὲς πού χάθηκαν στὴν Ἰωνία. Κι' ἔτσι ἀρχίζει ὁ ἀγροτικὸς ἐποικισμὸς. Τὰ Βόρεια διαμερίσματα ἀλλάζουν ὄψη.

Παιδί, τὸ περιβόλι μου πού θὰ κληρονομήσης,
ὅπως τὸ βρῆς κι' ὅπως τὸ δῆς νὰ μὴν τὸ πα-
[ρατήσης.

Σκάψε το ἀκόμα πιὸ βαθιὰ καὶ φράξε το πιὸ
[στέρεα

καὶ πλούτισε τὴν γλῶρῃ του καὶ πλάτηνε τὴ
[γῆς του,

Γίνε ὀργωτόμος, φυτευτῆς, διαφεντευτῆς.

Ἔτσι καὶ ἔγινε. Ὀλόκληρο τὸ γένος ῥιχτηκε στὴν ἀξιοποίηση τῆς γῆς. Μὰ δὲν ἀρκοῦσε αὐτὴ γιὰ νὰ τραφεῖ τόσοσ λαός. Χρειάζονταν καὶ καινούριες δουλειὲς γιὰ τὰ χέρια πού ἔμεναν ἀργὰ στὶς πολιτεῖες. Κι' ἔγινε ἡ ἀστικὴ ἀποκατάσταση. Συναρπασμοὶ καὶ σπῖτια γιὰ τὴν κατοικία, ἐργαστᾶσια γιὰ τὴν δουλειά.

Ὀλόκληρο τὸ ἔθνος παρασύρθηκε ἀπὸ τὸ νέο σύνθημα γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν προσφύγων καὶ σὲ μιὰ μεγαλειώδη, ἐξόρμησι πετύχαινε μέσα σὲ λίγα χρόνια, χωρὶς σημαντικὴ βοήθεια ἀπ' τὸ ἐξωτερικό, νὰ φέρῃ τὸ ἔργο του σ' ἕνα σημεῖο τέτοιο, πού ἐπέτρεπε σὲ ὅλους νὰ ἐξασφαλίσουν μιὰ ἔστω καὶ ὑποτυπώδη ζωὴ. Ὅ,τι ὑπῆρχε στὴν Ἑλλάδα, μοιράστηκε στοὺς παληοὺς καὶ στοὺς νέους κατοίκους τῆς. «Ἀδελφοί», ἔλεγε τότε στοὺς πρόσφυγες ὁ Ὑπουργὸς τῆς Περιθάλψεως, «συγχωρέστε μας ἂν ἀντὶ γιὰ τὰ παλάτια σας, σᾶς δίνομε καλύβες! Εἶναι ὅμως φτιαγμένα μὲ τὸν ἰδρῶτα μας καὶ μὲ τὸ αἷμα μας!»

Πραγματικὰ μὲ ἰδρῶτα καὶ μὲ αἷμα ἠγενηὰ τῶν Πατέρων ἔφερε σὲ πέρας τὴν προσφυγικὴ ἀποκατάσταση. Μεγάλες οικονομικὲς, κοινωνικὲς, πληθυσμιακὲς καὶ πνευματικὲς ἀλλαγὲς ἔγιναν στὴν ἐποχὴ αὐτῆ.

Ἡ Ἑλλάδα ἄρχισε νὰ γίνεται Κράτος. Ὁ πληθυσμὸς μετὰ τὴν διασταύρωση τῶν παληῶν καὶ νέων μορίων του, πῆρε καινούριο δυναμισμό, καὶ ἐμψυχωμένος ἀπὸ ἀξιόους Κυβερνητῆς, ξεκίνησε καὶ πάλι πρὸς τὰ ἔμπρὸς. Ἡ γεωργία ὀργανώθηκε, ἐγχειροβελτιωτικὰ ἔργα πρόσθεσαν καινούρια ἐδάφη σὲ ὅλα τὰ μέρη τῆς χώρας, βιομηχανία δημιουργήθηκε, νέοι σύγχρονοι δρόμοι χαράχθηκαν σὲ βουνὰ καὶ κάμπους, λιμάνια ὀργανώθηκαν, σχολεῖα χτίστηκαν...

Μὰ ἦρθε ἡ κόπωση. Ἡ γενηὰ τῶν δημιουργῶν ἐξαντλήθηκε, οἱ ἄλλες χώρες ἔπαυσαν νὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ διεθνή συνεργασία, ἡ διεθνὴς οικονομικὴ κρίσις ξέσπασε μὲ καταστρεπτικὸ ἀντίκτυπο καὶ γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἦρθαν καὶ οἱ πολιτικὲς ἀνωμαλίες.

Ὡς τώρα, ἐνῶ οἱ ἄλλες χώρες ξέκειφταν,

ἡ Ἑλλάδα ἀνορθώνονταν. Μέσα στὸ γενικὸ μεταπολεμικὸ ξέσπασμα, ἡ Ἑλλάδα εἶχε τὴν ζωντάνια, μέσα στὴν δυστυχία καὶ τὴν φτώχεια νὰ σηκώσει ψηλὰ τὸ κεφάλι καὶ νὰ φτιάσει κάτι καλύτερο. Ἦταν ἡ συνέχεια τῶν ἀπελευθερωτικῶν ἀγώνων. Πόλεμος κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν στὴν ἀρχή, πόλεμος κατὰ τῆς δυστυχίας καὶ τῆς ἐξαθλίωσης ἀργότερα.

Μὰ ἦρθε καὶ ὁ κάματος, κι' ἀπὸ τὸ 1933 κι' ἔπειτα, ἀφοῦ κλείστηκαν οἱ λαοὶ στὰ καβούκια τους, ἀφοῦ κτυπήθηκε κι' ἡ Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν οικονομικὴ κρίση, γονάτισε, οικονομικὰ στὴν ἀρχή, πολιτικὰ ἀργότερα. Στὸ 1936, κηρῦσσεται ἡ δικτατορία.

Καινούριες τάξεις βγήκαν σ' ὀλόκληρη τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴν ἐπιφάνεια: οἱ βιομήχανοι καὶ οἱ ἐργάτες, οἱ πλούσιοι μεγαλοαστοὶ καὶ τὸ προλεταριάτο τῶν μεγαλοπόλεων, κυρίως προσφυγικό. Οἱ ἀγρότες ἀρχισαν νὰ ὀργανώνονται, οἱ ἐπιστήμονες καὶ οἱ εἰδικοί ἀρχίζουν καὶ ἀποκτοῦν συνείδηση τῆς ἀποστολῆς τους. Μὰ ἡ ἐξέλιξη δὲν εἶναι ὁμαλὴ καὶ φυσιολογικὴ. Τὸ γρήγορο ξεπέταγμα τῆς ράτσας καὶ τὸ ἀπότομο μεγάλωμα τῆς χώρας δημιούργησε πολὺ ξαφνικὰ καινούριες εὐπορες τάξεις. Ὁ μικροέμπορος μιᾶς συνοικίας βρέθηκε ξαφνικὰ πλούσιος, τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ μὲ τὸν μεσίτη στὰ νέα ἐδάφη καὶ μὲ τὸν βλάχο πὺρ κατεῖχε τὶς ἐκτάσεις πὺρ ἔγιναν ἀπὸ τὴν μιὰ νύκτα στὴν ἄλλη οἰκόπεδα. Ὅλοι πλούτισαν γρήγορα καὶ πολλοὶ μὲ μεγάλη εὐκολία καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουν. Δὲν ἦσαν ὅμως πνευματικὰ ὄριμοι οἱ ἴδιοι καὶ δὲν εἶχαν τὴν κατανόηση νὰ βοηθήσουν γιὰ μιὰ καλύτερη καὶ πνευματικώτερη ἀνάπτυξη.

Τὴν κόπωση τῆς φυλῆς τὴν συντρόφεψε καὶ μιὰ πνευματικὴ παρακμὴ. Ἡ ἐποχὴ τοῦ Παλαμᾶ τελείωσε. Ἐλείψαν οἱ ἐμπνευστές, ἔλειψαν τὰ ἰδεώδη καὶ τὰ συνθήματα, ἔλειψαν καὶ τοῦ ρυθμοῦ οἱ τεχνίτες. Οἱ δικτατορίες δὲν ἐμπνέουν, οὔτε δημιουργεῖται «τρίτος Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς» μόνον γιὰ τὸ διακηρύξαμε. Καὶ ὁ πόλεμος πὺρ τὸν βλέπει ὁ λαὸς νὰ ἔρχεται δὲν ἐμψυχώνει!

Μόνον κάτω ἀπὸ τὰ ἡσυχὰ νερὰ τοῦ ἐπίσημου κράτους καὶ τῶν δυνατῶν τάξεων, ὑπάρχει κάτι καινούριο πὺρ βράζει:

εἶναι ἡ καινούρια γενιά, τὰ προσφυγόπουλα πὺρ μεγάλωσαν στὰ χρόνια τῆς δυστυχίας, τὰ παιδιὰ πὺρ εἶδαν τὶς καταστροφές τὴν μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη καὶ τοὺς πρόσφυγες νὰ φθάνουν μιὰ νύκτα ζητῶντας καταφύγιο στὰ σπίτια τους, καὶ ἄκόμα, τὰ μικρότερα παιδιὰ πὺρ γεννήθηκαν μετὰ τὴν καταστροφή, μετὰ τὴν καινούρια βιολογικὴ καὶ πνευματικὴ διασταύρωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εἶναι ἡ καινούρια γενιά, πὺρ μεγάλωσε μέσα στὶς δυστυχίες καὶ στοὺς ἀγῶνες καὶ πὺρ νωρὶς ὄριμασε.

Εἶναι ἡ γενιά - φορεὺς μιᾶς καλύτερης ράτσας, μιᾶς πὺρ ὄριμης φυλῆς. Εἶναι ἡ γενιά πὺρ ἔρχεται.

ΑΓΩΝΩΝ ΣΥΝΕΧΕΙΑ: ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΔΕΚΑΕΤΙΑ

Δυὸ δεκαετίες πέρασαν ἀπὸ τὴν πρώτη περίοδο τῶν μεγάλων ἀγώνων τῶν λαῶν καὶ τὸ 1939 ὁ πόλεμος ξαναρχίζει. Εἶναι πραγματικὰ μιὰ συνέχεια τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου, πὺρ τόσο κόστισε καὶ τόσα λίγα διδάγματα καὶ κέρδη ἄφησε.

Ἡ Γερμανία ἐπιτίθεται. Ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ἰαπωνία τὴν ἀκολουθοῦν. Ἡ Γαλλία πέφτει, ἡ Ἀγγλία ἀμύνεται σὰν φρούριο, ἡ Ρωσσία ὑποχωρεῖ κι' ἔπειτα ἀντεπιτίθεται, ἡ Ἀμερικὴ ἀναλαμβάνει πρωτοβουλίες. Οἱ δημοκρατικοὶ λαοὶ συνασπίζονται κι' ἔπειτα ἀπὸ ἔξη χρόνια καταστροφῆς καὶ ἐξαθλίωσης ὁ πόλεμος τελειώνει.

Εἶναι ὁ πόλεμος πὺρ σκέπασε ὀλόκληρη τὴ γῆ, πὺρ ἀπῆτησε τὴ μεγαλύτερη προσπάθεια καὶ κολοσσιαῖα ὕλικά καὶ πνευματικὰ μέσα. Εἶναι ὁ πόλεμος πὺρ προκάλεσε τὴ μεγαλύτερη βιομηχανικὴ καὶ παραγωγικὴ ἐπιστράτευση, μὰ καὶ τὴν μεγαλύτερη καταστροφή. Αὕξηση τῆς παραγωγικότητος καὶ καταστροφή δὲν ἔγιναν ὅμως στὰ ἴδια μέρη κι' ἔτσι ἡ εἰκόνα κρατῶν καὶ λαῶν, μὲ τὸ τέλος τοῦ πολέμου εἶναι πολὺ πὺρ διαφορετικὴ ἀπὸ ὅ,τι ἦταν στὴν ἀρχή.

Ἡ Γερμανία καὶ ἡ Ἰαπωνία ἐξουθενώθηκαν. Ἡ Γαλλία κατακτῆθηκε καὶ ἡ δύναμή της ἔσβυσε, ἡ Ἀγγλία ἐξάντλησε τοὺς πόρους της. Ἡ Ἀμερικὴ ἀντιθέτως συγκέντρωσε ὅλες τὶς δυνάμεις, πνευματικὲς καὶ ὕλικές, δικές της καὶ τῶν ἄλλων λαῶν κι' ἔκανε μιὰ μεγάλη ἐξόρμηση γιὰ τὴν ἀνάπτυξή της, γιὰ νὰ κερδίσει τὸν πό-

λεμο. Και η εξόρμηση αυτή, μαζί με την ηθική νίκη, και την αίσθηση του ηγετικού ρόλου που έπαιξαν οι ΗΠΑ, έδωσε στον Αμερικανικό λαό ακόμη μεγαλύτερη δύναμη. Η Ρωσία πάλι, αν και υπέφερε πολλές καταστροφές, μπόρεσε ν' αρχίσει την ανασυγκρότησή της όσο ακόμη ο πόλεμος διαρκούσε. Χάρη στην Αμερικανική βοήθεια και την κολοσσιαία προσπάθεια του λαού της βρέθηκε στο τέλος του πολέμου σ' έναν παραγωγικό οργανισμό. Το μεγαλύτερο δυναμικό βρίσκεται στην Αμερική, που ξεπροβάλλει για πρώτη φορά σαν η μεγαλύτερη δύναμη του κόσμου.

Μεγάλες τεχνικές προόδους έγιναν στα έξη πολεμικά χρόνια. Οι οργανωτικές ικανότητες του ανθρώπου προχώρησαν εξαιρετικά. Νέοι ηγέτες δημιουργήθηκαν στην περίοδο της μάχης και οι ειδικοί εξελίχθηκαν σε ανώτερο από πριν σημείο.

Μα την φορά αυτή και οι κοινωνικές και οι πνευματικές εξελίξεις ήσαν μεγάλες. Για πρώτη φορά σ' αυτό τον πόλεμο ήρθαν σε επαφή τόσοι λαοί και δοκιμάστηκαν τόσα καθεστῶτα. Για πρώτη φορά είδαν οι λαοί τόσο φανερά την ανάγκη των κρατικών σχεδίων για την επιτυχία του πολέμου, για πρώτη φορά φάνηκε η ανάγκη μιας σωστής πολιτικής για την δίκαια κατανομή των αγαθών.

Τώρα κρίθηκαν τα συστήματα και οι θεσμοί.

Το τέλος του πολέμου βρήκε τους λαούς πολύ πιο ώριμους από πριν, πολύ πιο φωτισμένους για την πραγματική δημοκρατία που έχουμε ανάγκη. Αλλά και για την αλληλοβοήθεια έγιναν σημαντικά βήματα με τις διεθνείς οργανώσεις που σχηματίστηκαν, όπως η ΟΥΝΡΑ, και η Διεθνής Τράπεζα για Ανασυγκρότηση και Ανάπτυξη. Έγιναν πραγματικά τα πρώτα βήματα. Μα δεν ήσαν αρκετά. Οι στρατοί διαλύθηκαν μέσα σε λίγους μήνες και οι μεγάλες δυτικές δυνάμεις αποσύρθηκαν σχεδόν έντελῶς μέσα στις χώρες τους.

Και τότε φάνηκε για μια στιγμή πώς η ιστορία θα επαναλαμβάνονταν και πώς απομονώνονταν και πάλι κράτη μικρά και μεγάλα για να συνεχίσει καθένα την ιστορία του. Μα υπήρχε τώρα η μεγάλη δύναμη της Ανατολής, η Ρωσία, που είχε

αρκετή δύναμη και σθένος και συμφέροντα. ν' αυξήσει τη σφαίρα της επιρροής της και να δημιουργήσει πολλές χώρες δορυφόρους. ανάμεσα σ' αυτήν και τις δυτικές δυνάμεις.

Το 1947, είναι ένας σημαντικός χρόνος στην ανθρώπινη ιστορία. Ίσως να μείνει ένας ιστορικός σταθμός. Τότε έγινε φανερό, πώς οι πιο κατεστραμμένες χώρες, ιδιαίτερα εκείνες που βρίσκονται ανάμεσα στις μεγάλες μα και αντίθετες δυνάμεις της Δύσης και της Ανατολής, δεν μπορούσαν να αναλάβουν μόνες τους απ' τα δεινά του πολέμου. Και τότε για πρώτη φορά αποφασίστηκε η εφαρμογή ενός σχεδίου βοήθειας των λαών που έχουν ανάγκη. Το δόγμα Τρούμαν έσωσε την Ελλάδα από την κατάπτωση κι' έμψυξε την Τουρκία.

Και τον άλλον χρόνο, το 1948, η συνέχεια σε πολύ μεγαλύτερη κλίμακα: το Σχέδιο Μάρσαλ, για την βοήθεια 19 Ευρωπαϊκών Χωρών, από την Αμερική, επί τέσσαρα χρόνια ως το 1952. Η Ευρώπη ανασαίνει και μαζί της όλοι οι ελεύθεροι λαοί αποκτούν καινούρια πεποίθηση για το μέλλον. Μα η βοήθεια δεν επεκτείνεται στην Ανατολή και η Κίνα πέφτει στα χέρια των κομμουνιστών. Και σε λίγο, στα μέσα του 1950, ανοικτή επίθεση στην Κορέα.

Και τότε γίνεται το δεύτερο μεγάλο βήμα στις διεθνείς σχέσεις των Λαών. Για πρώτη φορά διεθνείς δυνάμεις πηγαίνουν να πολεμήσουν και να σκοτωθούν σε μια ξένη χώρα που υπέστη επίθεση. Σε λίγο ο πόλεμος φουντώνει κι' εκεί και στο τέλος του 1950 πολλοί απ' τους λαούς του κόσμου πολεμούν πάνω στην Κορέα, σε δυο μεγάλες στρατιές, που η κάθε μια μάχεται όχι μόνον για την Κορέα, μα και για τα δικά της ιδανικά και την πολιτική των λαών που αντιπροσωπεύει.

*
**

Στην Ελλάδα οι πολεμικές σειρήνες βοούν τα ξημερώματα της 28ης Οκτωβρίου του 1940. Μα δεν ξυπνούν μόνον τους κατοίκους. Μαζί ξεσηκώνουν ιδέες και ιδανικά, που χρόνια τώρα είχαν παραμερισθῆ. Η μεγαλύτερη σύγχρονη επανάσταση στην Ελλάδα έγινε εκείνο το πρωινό. Ολόκληρος ο λαός ξεσηκώθηκε σαν